

До спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 6

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
завідувача кафедри цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ

Жорнокуя Юрія Михайловича

на дисертацію **Петренко Катерини Русланівни**

«Давнісні строки у цивільному праві», поданої на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право
і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. У сфері цивільно-правових відносин час відіграє досить важливу роль, оскільки часові зв'язки відображаються не лише конкретними датами, але й такими поняттями як «давність», «строк», «негайно» тощо, що досить часто включаються у зміст цивільно-правових норм. Фактор часу набуває важливого значення і як міра оцінки соціальних процесів та явищ, і як засіб цілеспрямованого регулювання людської діяльності.

Значення давності полягає у стабілізації й упорядкуванні цивільно-правових зв'язків, зміцненні договірної дисципліни, полегшенні роботи юрисдикційних органів. Так, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) закріплює не лише загальні положення про строки і терміни, які стосуються всіх інститутів цивільного права (розділ V Книги першої), але й містить норми, що регулюють дію і позовної давності, і набувальної давності.

Важливою проблемою цивільних правових зв'язків є їх стабільність та ефективне правове забезпечення. З огляду на роль права у забезпеченні охорони та захисту суб'єктивних прав учасників цивільного обороту, безумовну актуальність набувають комплексні правові дослідження у цій сфері, одним з яких, зокрема, є запропонована до розгляду дисертація К. Р. Петренко.

Не викликає сумнівів важливість здійснення наукового вирішення кола питань, окреслених у дисертаційному дослідженні. Зокрема, наявна

необхідність дослідження правових проблем виникнення та розвитку понять «давність» та «строк давності», поняття та правової природи давності, її співвідношення з категорією «строк давності», класифікація строків давності, оскільки відсутня їх чітка систематизація, проведення порівняльно-правової характеристики строків давності у цивільному та кримінальному праві, а також вивчення специфіки строків позовної давності, набувальної давності та виконавчої давності. Як наслідок, ґрунтовна теоретична розробка давнісних строків у цивільному праві сприятиме покращенню проведення теоретико-правового дослідження ролі, меж та способів правового забезпечення прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Тема дисертаційного дослідження «Давнісні строки у цивільному праві», безумовно, є актуальною і у контексті розуміння застосування давнісних строків у різних галузях права, оскільки відповідний інститут має міжгалузевий характер та пронизує не лише приватноправові відносини, але й істотно впливає на характер формування публічно-правового підходу до належного забезпечення прав та інтересів учасників правових зв'язків.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Представлене дисертаційне дослідження є першим комплексним дослідженням проблем з'ясування сутності, видової гами та особливостей окремих видів давнісних строків у цивільному праві. Такий підхід дозволив сформулювати завдання та обґрунтувати висновки, яким притаманні необхідні ознаки наукової новизни.

Дисертація К. Р. Петренко «Давнісні строки у цивільному праві» містить наукові положення, які мають теоретичне значення і практичну спрямованість. Авторкою правильно та чітко визначено об'єкт, предмет, методи, мету і задачі дослідження. Методологічну основу дисертації становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які були влучно застосовані, що дозволило дисертантці дійти обґрунтованих висновків (с. 15–17 дисертації).

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, які містять

дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Логічно структурованим є зміст розділів праці, в яких відображено історичні, теоретико-правові та методологічні засади давніх строків у цивільному праві.

Ознайомлення із змістом рецензованої дисертації та автореферату дозволяє зробити висновок про сумлінність здобувачки при підготовці дослідження. К. Р. Петренко вдало оперує вмінням критично оцінювати наукові позиції з тих чи інших питань, які досліджуються у роботі. Порівнюючи різні точки зору науковців, авторка в багатьох випадках формулює власну позицію та є толерантною у дискусії з іншими фахівцями. З позитивного боку слід звернути увагу на чисельність використаних джерел (205 найменувань), досліджених нею при обґрунтуванні зроблених в дисертації висновків.

Викладені у дисертації наукові висновки, положення і рекомендації ґрунтуються на узагальненні міжнародної правозастосовної діяльності, фундаментальних дослідженнях вчених у галузях цивільного, кримінального та адміністративного права, комплексному дослідженні судової практики.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота К. Р. Петренко є першим у сучасному українському правознавстві комплексним дослідженням давніх строків у цивільному праві після прийняття ЦК України у 2003 році.

К. Р. Петренко представила оригінальний підхід до розуміння давніх строків у цивільному праві, що напряду пов'язано з порівняльним аналізом приватноправових та публічно-правових підходів до їх сутності. Дослідниця здійснила ретроспективний аналіз виникнення та розвитку понять «давність» та «строк давності» у Стародавньому Римі та Україні, що постало основою для аргументації передумов запровадження інституту давності у сучасному праві.

Достовірність наукових положень визначається теоретичною основою дослідження. Позитивно на достовірності наукових результатів відбився аналіз нормативно-правових актів, що мають як загально правове, так і спеціальне

(у плані досліджуваних проблем) значення, та емпірична база дослідження, яку склали результати проведеного узагальнення практики, в межах якого опрацьована значна кількість рішень різних судових інстанцій. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях та семінарах. До чинників, що визначають достовірність роботи, слід також віднести високу інформативність результатів дослідження.

У цілому наукова новизна дисертації визначається сучасною постановкою проблем, дослідженням генези давнісних строків у цивільному праві, новими ідеями і тенденціями розвитку досліджуваних правових відносин, а також низкою пропозицій, розроблених у напрямі удосконалення законодавства з урахуванням отриманих результатів щодо специфіки застосування окремих видів строків давності у цивільному праві.

Відповідають вимогам щодо наукової новизни положення, винесені на захист. Вони викладені несуперечливо з урахуванням ступеню їхньої новизни. Стиль викладення положень дозволяє усвідомити їх зміст і новизну.

Відзначаючи позитивні сторони дисертаційного дослідження, слід наголосити, що наукові висновки є важливими як для науки, так і для практики у контексті розуміння сутності інституту давності як міжгалузевого, що проявляється через систему наступних ознак: 1) предметна єдність суспільних відносин, 2) підхід міжгалузевого правового регулювання, 3) наявність власних правових принципів галузі, 4) наявність норм галузевої приналежності й процедурного характеру, 5) комплексність нормативно-правових актів галузі (с. 18, 87, 91 дис.)

За результатами дослідження вирішено комплекс загальнотеоретичних та практичних проблем правозастосовної діяльності, пов'язаних з необхідністю розмежування понять «давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку» та «виконавча давність» («давність виконання»). Достатньо обґрунтовано авторський підхід, за яким «виконавча давність» («давність виконання») є тотожним поняттю «строк виконання рішення», із

спливом якого втрачається можливість здійснення права в примусовому порядку за рішенням суду чи іншого юрисдикційного органу (с. 18 дис.)

На підтримку заслуговує авторська позиція про те, що слід визнати недоцільним надання можливості сторонам скорочувати давність через побоювання насильництва волі одного з контрагентів над волею іншого, яке спричинить обмеження права економічно слабкої сторони на судовий захист, що неприпустимо в силу невід'ємності останньої. Натомість продовження строку позовною давності за волею сторін є прогресивною нормою, зважаючи на те, що цей інститут переважно створений для захисту боржників (с. 60 дис.).

Заслуговує схвальних відгуків комплексний підхід до вирішення окреслених у дисертації проблем, який надав К. Р. Петренко можливість визначити завдання дослідження та реалізувати їх згідно з планом дисертаційної роботи, дійти системних висновків при формулюванні результатів та обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для розвитку цивілістичних вчень про давнісні строки, вдосконалення цивільного законодавства.

Результати дослідження судової практики вирішення проблемних питань застосування давнісних строків дозволили сформулювати рекомендації для вітчизняних судів при вирішенні справ аналогічної категорії.

Позитивним вбачається висвітлення в роботі зарубіжного досвіду. Зокрема, на підставі аналізу положень ЦК Франції зазначено, що він розповсюджує набувальну давність тільки на нерухомість, а законодавство Німеччини та Швейцарії – виключно на рухоме майно, у той час як поширення набувальної давності як на нерухоме майно, так і на рухоме є досягненням вітчизняного законодавства (с. 169 дис.)

Авторці вдалося зосередитися на концептуальних питаннях сучасних приватноправових підходів до давнісних строків, що дозволило зробити висновок про їх матеріально-правову природу та зауважити, що такі строки, на відміну від процесуальних строків, підпорядковуються особливим правилам

обчислення, зупинення, переривання та встановлення матеріальних юридичних наслідків їх впливу (с. 157 дис.)

Дисертантка правильно побудувала структуру дисертаційної роботи, застосувавши діалектичний метод пізнання предмету у єдності його форми та змісту. Правильно побудований план дисертації дозволив її авторці повно і всебічно дослідити проблемні питання давнісних строків у цивільному праві, виконати завдання і досягнути мети, поставленої у вступі до наукової роботи.

До здобутків дисертантки слід віднести запропоновану та достатньо аргументовану нею класифікацію строків давності (с. 104–108, 203–204 дис.), що дозволило у подальшому окреслити особливості правового регулювання окремих видів строків давності у цивільному праві.

Окрім законотворчого процесу та нормотворчості висновки, які містяться у дослідженні, можуть використовуватися у правозастосовній діяльності. Комплексне вивчення давнісних строків у цивільному праві та втілення в життя одержаних науково-обґрунтованих пропозицій має сприяти попередженню порушенню прав та інтересів учасників цивільного обороту.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, серед яких 7 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 1 стаття – у періодичному науковому виданні іншої держави, 3 тези доповідей на науково-практичних конференціях, а також 1 роботу – в іноземному юридичному виданні, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача. Таким чином, результати дослідження пройшли належну апробацію відповідно до вимог, встановлених Міністерством освіти і науки України.

У дисертації К. Р. Петренка «Давнісні строки у цивільному праві» не виявлено порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу К. Р. Петренка, варто зауважити, що

окремі положення, висновки, рекомендації не можуть бути сприйняті однозначно, мають дискусійний характер або потребують додаткової наукової аргументації авторки в рамках проведення процедури захисту дисертації.

1. На с. 17, 84, 134, 203 дисертаційного дослідження стверджується, що давність (у вузькому значенні) – це *юридичний факт*, спрямований на встановлення, зміну або припинення правових відносин. Звертається увага, що давність (у вузькому сенсі) є *спливом певного строку* у цивільних правовідносинах та займає самостійне місце в системі юридичних фактів і поєднує в собі ознаки дій та подій (с. 77 дис.).

При цьому авторка стверджує, що давність – це: 1) *строк* (с. 33 дис.) (хоча на с. 101 дис. вказано, що *давність не є строком за своєю сутністю*); 2) *юридичний акт* (с. 84 дис.); 3) *певний проміжок часу* (с. 93, 135, 203 дис.) або *період часу* (с. 99 дис.).

Крім того, обстоюється позиція, що усі строки давності за своєю правовою природою є *юридичними фікціями*, тобто нормативно вираженими положеннями, які закріплюють неіснуючі насправді обставини у якості існуючих та мають загальнообов'язкове значення та спричиняють певні правові наслідки (с. 18, 101, 104, 135, 203 дис.).

Враховуючи те, що: 1) юридичні факти – це *конкретні життєві обставини у формі дії чи події*, з якими норми права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну чи припинення правовідносин, набуття певних прав і обов'язків; а 2) положення ст. 251 ЦК України не дозволяють віднести строки ні до дій, ні до подій, ні до самостійного різновиду юридичних фактів, оскільки вони, на думку В. В. Луця, є темпоральною формою існування обставин реальної дійсності; то виникає ряд запитань:

а) що ж собою становить давність – юридичний факт, сплив певного строку, сам строк, юридичний акт, певний проміжок (період) часу?

б) якщо ж розуміти давність як юридичний факт (конкретні, *реальні* життєві обставини) чи маємо ми можливість стверджувати, що усі строки давності за своєю правовою природою є юридичними фікціями?

2. Авторкою, на підставі аналізу першоджерел та спеціальної літератури, запропоновано виділяти періоди в історії становлення та розвитку *давності* в Україні (с. 17, 200–201 дис.). Одним з висновків за розділом 1 дисертації є твердження про те, що у результаті дослідження правових джерел щодо різних видів приватноправових строків давності та соціально-політичних умов, за яких вони приймалися, *виведено передумови впровадження тих чи інших строків давності* до цивільного законодавства України (с. 71 дис.).

Підсумовуючи матеріал, викладений у розділі 1, додаткового пояснення потребує результат, якого досягла дисертантка під час з'ясування питань еволюції давності у цивільному праві.

3. Досить спірним є авторський підхід до розуміння виникнення та розвитку понять «давність» та «строк давності» через «теорію абстрактної (або загальної) давності» (с. 33–34 дис.). Виклавши основні постулати вказаної теорії, в основу яких покладено здійснення/нездійснення прав протягом відомого періоду часу (строку), що тягне зміну у цих правах, дисертантка робить висновок про існування погашувальної та набувальної давності. Проте підрозділ 1.1. не містить пояснення щодо походження категорії «строк давності» незалежно від теорії, яка б могла бути покладено в її основу. Отже, дисертантці необхідно пояснити з яких підходів (часових чи теоретичних) слід виходити для тлумачення категорії «строк давності».

4. У підрозділі 1.3 «Передумови запровадження інституту давності у сучасному праві» виділяючи як окремі види давності позовну та набувальну дисертантка вказує, що для кожного з них визначилися свої класифікаційні ознаки, значення та місце у системі цивільно-правових категорій (с. 68 дис.). Однак, зважаючи на назву підрозділу, чітко не вказуються передумови для запровадження кожного з вказаних видів, що дало змогу їх класифікувати. Вказівка на те, що 1) скасуванням презумпції права власності держави на безхазяйне майно відпали будь-які правові *підстави* для повернення власнику (державі) під виглядом безхазяйного «задавненого» з його боку майна (с. 67 дис.) та 2) наявності прогалин у правовому регулюванні приводили до

необхідності моделювання нестандартних шляхів вирішення ситуацій щодо володіння майном (с. 68 дис) навряд чи можуть повністю описати передумови запровадження набувальної давності. Вказівка ж на те, що *підставою* будь-якої давності є сприяння загальній стабільності прав у цивільно-правовому обороті, усунення невизначеності в питанні щодо приналежності прав (с. 69 дис.) є декларативною.

Отже, авторці необхідно чітко відмежувати поняття «передумови» і «підстави» та конкретизувати саме передумови запровадження інституту давності у сучасному праві. Адже на с. 18 дисертації зазначено, що нею удосконалено перелік передумов впровадження окремих видів давнісних строків до чинного цивільного законодавства.

5. Підрозділ 2.3. має назву «Порівняльно-правова характеристика строків давності у цивільному та кримінальному праві». Вбачається, що вказана назва зумовлює проведення порівняльної характеристики (виявлення як спільного, так і відмінного) цивільного та кримінального права щодо положень про строки давності. Фактично, зміст підрозділу складає матеріал щодо характеристики вказаних строків у кримінальному праві окремо, а у цивільному – окремо. На с. 131–133 роботи наведені спільні характерні ознаки строків давності у цивільному та кримінальному праві.

Отже, додаткового пояснення потребує авторське бачення відмінних ознак між строками давності у цивільному та кримінальному праві.

Загалом же варто зауважити, що висловлені зауваження у своїй більшості є дискусійними або мають рекомендаційний характер, тому вони в жодному разі не впливають на високу позитивну оцінку рецензованої роботи в цілому. Здобувачка наукового ступеня К. Р. Петренко володіє достатніми теоретичними знаннями, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень, що стали предметом її дослідження, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює. Вона проявила безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному й методологічному рівні.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Представлена К. Р. Петренко дисертаційна робота на тему «Давнісні строки у цивільному праві» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що полягає у розкритті природи давнісних строків у цивільному праві з позицій науки цивільного права.

Дисертація К. Р. Петренко на тему «Давнісні строки у цивільному праві» відповідає спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Викладене вище дозволяє зробити загальний висновок, що за своїм змістом та науковою новизною дисертаційне дослідження Катерини Русланівни Петренко на тему «Давнісні строки у цивільному праві» відповідає вимогам п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету

внутрішніх справ

Ю.М. Жорнокуй

